

हास्यार्णवप्रहसनम्

—***—

लेखकः

महामहोपाध्यायः श्री जगदीश्वरभट्टाचार्यस्तर्कालंकारः

CHECKED 1973

Initial

सम्पादक

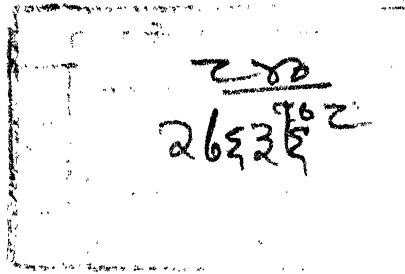
स्यक प्रकाशिका ११८४-११८५

—***—

प्रकाशकः

१० संस्कृत कायलयः अयोध्या

मूल्यम् ॥१॥ द्वादशाणकाः

हार्यार्णवप्रहसनम् ।

स्वेवस्यन्दिताद्रचन्दनचयं दूर्ध्वलिङ्गध्रुवमा-
दूर्ध्वश्चासपरिखलत्समरकथं सन्दष्टदन्तच्छदम् ।
शीत्काराञ्चितलोचनं सपुलकं भ्रान्तभ्रनृत्यत्करं,
पार्श्व्यां सुरतं मुदे रसवतामास्तां मृडानीपतेः ॥
स्वर्मानुः सुरवर्त्मनाऽनुसरति प्राश्नाभिलाषावसा-
विन्दोरिन्दुमुक्ति ! प्रसेत किमुत भ्रात्या भवत्या मुखम् ।
इत्थं नाथांगरा नभोऽर्पितदृशो वक्त्रं भवान्या भृशं ।
भामिभ्याः कृतचुम्बनखिनयनः स्तादिर्घासद्भ्यै सताम् ।

नान्द्यन्ते सत्रधारः — अलमतिविस्तरेण

हास्यप्रफुटदन्तमौक्तिकचरच्छाया मनोज्ञाऽऽनना,
नानाऽलङ्कृतिसत्कृता रसवतां चित्तप्रयोदस्थली ।
स्वच्छन्दं वररिणिनी रसवती सीदन्तिनीव स्वयं,
रथया श्रीनगदीश्वरस्य कविता सञ्चित्तमानन्दयेत् ॥

अस्ति च तस्य कवेर्निजकुलकमलप्रकाशादिनकरस्य त्रिपुरहर
चरणप्रणामचन्द्रमःप्रकाशितकवित्वकैरवस्य मां प्रति निदेशः—
त्वमिह सुरभिसमयोचितेनाऽस्मद्विरचितेन हास्यार्णवनाम्ना प्रहस-
नेन विदग्धसमुदायानां हृदयानन्दमुत्पद्येति । अवरयमेतच्छासन-
मनुष्ठेयं, यतो विदग्धजनमण्डितायां संसदि रसवत्या वाचा वि-
लसितुं नर्तितुञ्च ममापि चित्तकौतूहलमस्ति, अतस्तत्सङ्गीतकम-
वतारयामि । (परिक्रम्याऽवलोक्य च) अहो ! कुसुमसमयरमणी-
यता चेतो हरति, यतः—

चञ्चति चन्दनपवने ध्वनति च मधुमत्तमधुव्रते मधुरम् ।
कूजति कोकिलनिकरे न हरति सुरभिर्मनः कस्य ॥
अन्यच्च : -

उड्डीयते स्खलति गुञ्जति कुञ्जमध्ये,
पुष्पाणि चुम्बति परिष्वजते द्विरेफीम् ।
घूर्णन् भ्रमत्यपि परागविधूसगङ्गो,
भृङ्गोऽथ किञ्च कुरुते मधुपानमत्तः ॥

तत्कथमत्र ललनां विना बिनोदः ? (परिक्रम्य नेपत्याभिमुखं
पठति)

भृङ्गारराकनालनीदलसत्कटाक्षे,
पीयूषरश्मिवदने मदनेषु तुल्ये ।
कन्दपत्रपपरिदृष्ट सुधेविदग्धे,
स्निग्धे प्रिये ! स्वरितमाग रनं विधेहि ॥

(प्रविश्य नदी)

अज्जउत्त ! एसम्बि दे आग्गाणियोयेण समागदा ता अणुग्गह
वअणं पसादीकरोदु । ?

सूत्रधारः—आर्ये ! पश्य—

आशासु प्रसरन्ति कोकिलकलध्वाना निकुञ्जान्तरे ,
गुञ्जगतो भ्रमराः समुत्कमनसश्चम्बन्ति पुष्पावलीम् ।
स्पर्शात्सरितमल्लिकापरिभक्तः श्रीखण्डवायुर्बद्धे —
दित्थं कं न करोत्ययं स्मरशराक्रान्तं वसन्तोद्बः ॥

अन्यच्च—

हृष्टाऽन्यपुष्टमधुरध्वनिभिर्नवोदा-
मध्यापयेद्विव सुमाधविकालतेयम् ।
आलिङ्ग्यचूतमसकृत्कलकण्ठशब्दं ,
नूतनप्रसूनपुलकं कसुमागमेऽस्मिन् ॥
(नदी किञ्चिदनन्यचित्तां नाटयति)

सूत्रधारः—आर्ये ! किमित्यनन्यचित्ताऽसि ?

नदी—एसुण्णिदंअज्जउत्तेण ?

सूत्रधारः— किन्तत् ?

नदी—अज्ज ! अज्जेव णिम्मज्जा अन्तरउरवाइणा अणय-
सिन्धुणा नरवइणा मंडलविआरणा कादब्बा तेण अणएणचि त्तिह-

सूत्रधारः—कान्ते ! किमेतत् सत्यम् ?

१—आर्यंपुत्र ! एवाऽस्मि ते आञ्जानयोगेन समागता तस्मादनुग्रहवच-
नं प्रसादीकुरु । २—न श्रवणार्थपुत्रेण ? ३—आर्य ! अथैव निमगना-
न्तःपुरवासिना अथयसिन्धुनरभ्रपतिना भण्डलाविचारणा कसंत्था तेना-
ऽन्यचित्ताऽस्मि ।

नदी—अथ इं ! नेपथ्ये—

घटयत घटजालं तोयशून्यं पुरस्ता—

त्पथि तुषनखलेखाः क्षिप्यतां भो नियुक्ताः ।

निजपुरपरिचर्चाकर्तुमेवाऽयमुत्को ,

नृपतिरनयसिधुस्तूर्णमागच्छतीह ॥

सूत्रधारः (आकाशे कर्णं दत्वाऽऽकर्ण्य च)

नीतिर्भीतिमतो दिग्गैतमभजत्क्षिप्रं समं साधुभि—

धूर्तानां षट्पतापरं परदनाऽऽकृष्टं न केषां मनः ।

कान्ता कस्य बलाञ्ज केन रञ्जिता राज्ये यदीयेऽधुना ,

तस्व क्षोण्णिपतेः समागतिरिह स्यात् न युक्तं प्रिये ॥

(तदितोऽन्यत्र गच्छाव इति निस्क्रान्तौ)

इति प्रस्तावना

(ततः प्रविशति सानुचरो नरपतिरनयसिन्धुः)

राजा—(स्तगतम्) अहो ! दुर्दैवम् । कुशुमसरनिकरजर्जरश-
रीरेण रात्रिन्दिवं परवनितानिधुवनविलीनमनसा कियत्कालं पौरप-
रिचर्चा न कृतेति (प्रस्मरति, प्रकाशम्) अये चरश्रेष्ठ ! अयथार्थ
वादिन् ! निरूप्यतां तावन्मण्डलम् ।

धरः—जं देवो आणवेदि (इति निष्क्रम्य समन्तादवलोक्य
च पुनः प्रविश्य नृपकर्णसमीप उच्चैः) देवो जाणिदं मंडलरहस्यम् । २

राजा—कथय कथय । ३

धरः—ववहारो अन्तं गदोत्ति ।

१—अथ किम् ! २—यद् देव आज्ञापयति । देव ! ज्ञातं मण्डलरह-
स्यम् । ३—ववहारोऽस्तं गतोऽस्ति ।

राजा - (सक्रोधं) कुतः ?

चरः - (संस्कृतमाश्रित्य) देव ! यतः -

आलिङ्गित निजाङ्गनां परबधुं हित्वा जनाः साम्प्रतं ,
नीचः सीव्यति सत्युपहानहमहो सद्व्राह्मणानां गणो ।
वन्दन्ते द्विजमन्त्यजे निवसति, व्रीडाविहीना जना,
एवं मण्डलवैपरीत्यमधिकं जातं महाभूपते ।

अपिच-नारीणां नयनेऽञ्जनं न जवने, सिन्दूरता मुण्डिते,
सीमन्ते न च नूपुरौ, पद्मगुणे यावोऽपि नैवेक्षणे ।
बद्धोश्च मणिमञ्जरी न चरणे, काञ्ची कटौ नाऽधरे,
चेत्थं वैशविपर्ययः प्रति गृहं दृष्टः सकण्ठं मया ।

राजा - (आकर्ण्य आत्मगतम्) चिरकालाऽविचारण्याऽय-
मव्यवहारो जातः पौराणाम् । भवतु, दण्डं विधास्यामि । (प्रका-
शम्) अये ! आहूयतां कुमतिवर्माव्यो मन्त्री ।

चरः - जं देवो आणवेदि (इति निष्क्रान्त्य तेन सह पुनः प्र-
विष्टः 'प्रविश्य कुमतिवर्मा वामपाणिना नृपतिं नमस्कृत्य - अप्र-
ष्टोऽपि) प्रस्फुटमाह्वापयतु महाराज ! किमनुष्ठेयम् ?

राजा - मन्त्रिव ! अस्थानं बल, स्थानं विना चिरं मण्डलच-
र्चा न क्रियते ।

मन्त्री - (ससम्भ्रमम्) देव ! अत्रैवास्ति च परमरमणीयं
स्थानम् ।

राजा - निवेदय, निवेदय ।

मन्त्री - वन्दुरायाः कुट्टिन्याः प्राङ्गणम् ।

१ - यद् देव आज्ञापयति ।

राजा—(साट्टहासम्) कुमतिवर्मन् ! मम चित्तेन सममभि-
मन्थ्य संसदि प्रविष्टवानसि, यतो देव्य गलितकुचस्पर्शविमुखस्य
वाराङ्गनाऽऽलिङ्गनाय ममाप्यभिलाषः, यत उदरपतितस्तनीषु कुतः
स्मरावस्थितिः ? तथा च—

उत्तङ्गस्तनशैलदुर्गविषमे वामेक्षणां हृदि,
स्थित्वा यत्र वलाङ्गिनसि हृदयं यूनां सुतीक्ष्णैः शरैः ।
तस्मिन् मन्मथयुद्धमर्दनवशात् पातं प्रयाते स्तने,
मन्ये दुर्गपराजयादपसरेद् भीरुः स पुष्पायुधः ॥

मन्त्री—तदुपसर्पावः ।

राजा—सोल्लासं मन्त्रिणा सह परिक्रामति ।

चरः—(पुरः परिक्रम्य) देवो एत्थञ्जेव पूरदो घणदर-घण-
आरसुरहिचन्दण-भियणाभिविहकुसुमपरिमलभरोऽपसरदि ता
एदं वन्धुराए मन्दिरं तक्केमि । इदो अणुसरदु देवो । ?

राजा—(प्राङ्गणमनुसृत्य सप्रमोदम्) इदं वन्धुरायाः प्राङ्गणं
प्राप्तं तीर्थशतपर्यटनपुण्यम् ।

मन्त्री—क सा बन्धुरा कुट्टिनी ?

(ततः प्रविशति भुजंगशतपरिवेष्टिता वन्धुरा) अहो अचरीयंर
नतु रे भुजंगाः ! अणयसिन्धु—नरवङ्गो धूत्ताणं चक्रवट्टिणो स-
मागमो बट्टदि ता कधं तालजुअलफिल्ली मर्दण—मिलिदाइं
वसन्तसमयमुहिसिय गोदाइं गाइदुं विलम्बीअदु । (उपसृत्य भु-
जंगाः)

१—देव । अत्रैव पुरतो घनतरघनसारसुरभिसन्दनसृगणानि विविध
कुसुमपरिमलभरोऽपसरदि, तस्मादिदं वन्धुराया मन्दिरमिति तर्कभा-
सि । इतोऽनुसरदु देवः ।

बन्धुरा-पुति । तुमं विष्पन्नर, शासनं कृणु । + [मृगाङ्गुलेखा
गृहं प्रविशति]

कलहाङ्कुरः - [उपसृत्य] पदमं अम्हायं गुरसिस्सायं
खायं विचारोभदु अज्जमिस्सो । ❀

मदनान्धमिश्रः - आर्यपुत्र ! क्षणं विरम यावत् क्रतु-
क्रिया निवर्तते । [इति गृहं प्रविश्य निर्भरं सुरतं निर्वाह्य सहर्षम्]

आरक्षेपीडितकुक्षं भ्रमघमितारथं
दष्टाधरं ललितशीतकृतमीघिताक्षम् ॥
आट्टकिवाणमिहितभ्रमलक्षदाहं
वेश्यारतं जनिशान्तिपुण्यलभ्यम् ॥

(परिक्रम्य बहिः प्रविशति नायिका च परिष्कृति)

विश्वभाण्डः - [नायिकामवलोक्यात्मगतम्]

यन्मैत्रं गलितारुजनी सुललितं निमुंकराणोऽधरो
धम्मिल्लः श्लथवन्धनः भ्रमजलप्रक्षालितं चन्दनम् ।
निष्पन्दं जघनं भुजे शिथिलता वक्षःस्थलं कम्पते,
तत्सदयं सुरतं विधाय सुतरामेषा समागच्छति ॥

कुजालः - [पुरः साट्टहासम्] अज्ज एक्केण निन्वादि-

वा कटुकिकया ? +

मदनान्धमिश्रः - (सदक्षिणाक्षिसङ्कोचम्) निवारयति ।

विश्वभाण्डः - (सरिमतम्) महामिश्र ! ज्ञातेयन्ते क्रतु-
क्रिया । भवतु तथापि विचार्यतामावयोर्न्यायः । (कर्णे स्वैरम्)
यथेयं मृगाङ्गुलेखा परिणीता भवति तदमुष्टेयम् ।

+ पुत्रि ! त्वं विप्रवरजासनं कुरु । ❀ प्रथममस्माकं गुह्यविषयाणां
न्यायं विचारयस्वार्थमिश्रः + - आर्यं एकेन निर्वाहिता क्रतुक्रिया ?

विश्वभाण्डः-- (विहस्य) सत्यमेव मद्नाम्बोऽसौ
 षतः पुंस्यपि वेश्याभ्रमः ।

मद्नाम्बयिभ्रमः-- (चपसृथ्य) बाराङ्गने ! त्वाग्रहं प्रणमामि ।
 बन्धुरा पुत्ति । उद्विभ्र आसिसं कुण । +
 मृगाङ्गलेखा - (उत्थाय) गौरी दे सुप्पसयणा होदु । ❀
 (इति सलज्जं नाटयति)

मद्नाम्बमिभ्रः - अहो ! आश्चर्यमस्याः--

पादाभ्यां सुगुरुनितम्ब एषः

प्रोद्गोदुं कथमपि शक्यते मृगाक्षयाः ।

एकाकी वहति कथन्तु मध्यभागः

प्रोत्तुङ्गरतनकरिकुम्भदुरमभारम् ॥

बन्धुरा- अज्ज विप्पवर ! विग्गवेमि अज्ज बन्धुराय
 गोदे कम्पपोहोमो वहदि इं खिक्वाहयदु मिरसो । +

मद्नाम्बमिभ्रः - (सहर्षमङ्गनगतमंगनामदलीक्ष्य)

वेदी सज्जवनञ्च तत्परिसरे कुण्डं वराङ्गं फलं

भवेद्याय कुण्डयं मृगदृशः कामानलः प्रोव्वल्लः ।

होताऽहं खलु शुक्रहस्यनिवहं शोफभ्रवं भावम—

मित्तयं पञ्चशाराध्वरं त्यजति कः सद्यः सुखं वत्कलम् ॥

(प्रकाशम्) बन्धुरे ! त्वमतिजीर्णा अकार्षकुशला च त

मियोजय स्वपुत्री यञ्जसामग्रीकरणाय ।

+—पुत्रि ! इत्यावाशिसं कुण । ❀—गौरी ते सुप्पसया भवतु ! +—
 आर्षं विप्रवर ! विद्वापवामि, अद्य अस्माकं गूढे कम्पपंडवनं वरंते य
 जिवाहवसु मिभ्रः ।

मधुमत्तमधुवतराअयुत कलकण्ठबिलासिणिगाणचयं ।

युवचित्तविधारणपञ्चसरो तुह भोदु मुहर्षहुपीदिभरो ॥ १

(इति पुनः पुनर्नाटयति)

राजा (आकर्य कणं स्वैरम्) हे कुमतिवर्मन् ! किञ्चिदि-
यं प्रार्थयते ।

कुमतिः (ततः) निखिले जगति महापातकिनो भवन्त एवातः
सर्वान् विहाय ते शिरसि भविष्यति वज्रपातः ।

राजा — न ज्ञायते किमेवं वा भविष्यति ? तदा किं विधेयम् ?
(आत्मगतम् , अलं भयेन प्रणम्यैनां प्रतारयामि प्रकाशम्) मा-
तर्वन्धुरे ! अयमहं प्रणमामि ।

बन्धुर—अभियङ्गलेहा दे सुप्पसण्णा भोदु । २

राजा [सहर्षमात्मगतम् , निस्तीर्णोऽस्मि महापातकाश्च
प्रार्थितमनया किञ्चित् , प्रकाशम्] क सा मृगाङ्गलेखा ?

[ततः प्रविशति विशेषालंक्रुतशरीरलतिका मृगाङ्गलेखा नायि-
का । सरिमत्तमम्ब ! क एषः ?

बन्धुरा—पुत्ति ण जाणासि अणयसिन्धुभूमिसरो दे दश-
नत्थी ।

१—आश्चर्यमाश्चर्यम् । अनयसिन्धुवरपतेधूर्तानां चक्रवर्तिनः स-
मागमो वसन्ते, तत्कथं नालयुगमिहोमर्दनमित्थं वसन्तसमयमुद्दिश्य
गीतं गानुं विचिन्वयतु ?

मधुमत्तमधुवतराअयुतः कलकण्ठबिलासिणिगानचयः ।

युवचित्तविधारणपञ्चसरस्ते भवतु मधुर्षहुपीतिकरः ॥

२—मृगाङ्गलेखा ते सुप्पसणा भवतु । ३—पुत्ति ! न जानासि अनयसि-
न्धुभूमिश्चरस्ते दशानाथी ।

मृगाङ्गलेखा - [सम्मितम्] इदो अहित्रं किं पुण्यम् ? १

राजा--(नायिकामवलोक्य) अहो ! अश्र्वर्यामस्याः—

अज्ञातेन्दुपराभवं परिलसद्व्यालोलनेत्राञ्जनं ,

भ्रान्तभ्रूलतभैरुणाभितिलकं श्रीखण्डपत्रालकम् ।

बन्धूकाधरसुन्दरं सुरमुनिठयाभोद्दि वाक्यामृतं ,

त्रैलोक्याद्बुधुतपङ्कजं धरतनोराभ्यं न कस्य प्रियम् ॥

अपिच—अस्या धामसरोवरे भुजविषे वधत्रारविन्दे भ्रम—

न्नेत्रभ्रमरे सुयौवनजले कस्तूरिकापङ्किले ।

वक्षोत्प्रतिकुम्भिकुम्भदलानक्रोधादुपेत्य द्रुतं ,

मग्नश्चित्तमतङ्गजः कथमसावुत्थाय निर्यास्यति ॥

[पुनर्वन्धुरामन्यमनस्कोमवलोक्य सस्मेरं] वन्धुरे ! कथम-
न्यहृदयासि ?

वन्धुरा—देवो मिश्रङ्गलेहाए मन्महतन्तं अजभावस्तथं विस्स-
भण्ड उत्राज्जाओ आभिमिस्सदि अण्हिअस्मि । २

राजा—(सर्पम्) अस्माकं कुलपुरोहित स एव । [नेपथ्ये]

दिनोपवासी तु निगाभिषाशी जटाधरः सन् कुलदाभिलाषी ।

अयं कषायाध्वरचारुदण्डः शठाघ्नीः सर्पति विश्वभाण्डः ॥

[ततः प्रविशति विश्वभाण्डः कलहाङ्कुरेण स्नातकेनाऽनुगम्य-
मानः । [परिक्रम्य समन्तादवलोक्य च] अहो ! अभिनवकुसुम-
कालो वर्तते । अपि च—

१—इतोऽधिकं किं पुण्यम् ?

—देहसरोवरे—गृहदेहविद्वेषभावा धामनीत्यमरः ।

२—देव ! मृगाङ्गलेखाया मन्मथतन्त्र महनापनाथं विश्वभाण्ड उपा-
ध्याय आगमिष्यति, एतेनान्यहृदयासि ॥

कुमुमशरसखो विमोदबन्धुर्विविधवित्तासकलाकलापधामा ।
मदयति हृदयाभ्ययञ्जनानां सुरभिरिवासवसञ्चयः सुगन्धिः ॥

[पुनः स्नातकमवलोक्य पठति]

आकाशे प्रसरन्ति तालयुगलस्वानाः सन्धिलीरवैः,
सर्वाशामुखरो ध्वनत्यविरतं मन्दं मृदङ्गध्वनिः ।

कर्पूरागुरुगन्धवन्धुरनिलो व्याप्नोति सर्वा विशो,
गेहे कस्य महोत्सवोऽद्य नियतो वत्स ! द्रुतं ज्ञायताम् ॥

(परिक्रम्य) कलहाङ्कुरः—भद्रवं बन्धुराए कुट्टिणीए णि-
णये महसवो वट्टदि । +

विश्वभाण्डः—सहर्षम् ! पूर्वसम्बत्सरे भोजनार्थं तथा निमन्त्रि-
ता वयं, स एवायमवसरः ।

[इति परिक्रम्य बन्धुरायाः प्राङ्गणं प्रविष्टः ।]

बन्धुरा—उआञ्जाअस्स एदं भग्गासनं उपविसदु अज्जो । ❀

विश्वभाण्डः—(ससम्भ्रमं) मातर्वन्धुरे ! प्रणमामि ।

बन्धुरा—पुत्त ! मअणसमुदसन्तरणं भोट्टु । ❀

(विश्वभाण्डः—नायिकामवलोक्य)

मदनपयोनिषितरणं भवति करे पीवरः सुकुचकुम्भः ।

यद्यत्नम्बितुमस्या लभ्यत एवैणनेत्रायाः ॥

(नायिका सस्मितमवलोकयति)

राजा—[स्वगतम्]—महामहोपाध्यायो विश्वभाण्डः कौल-

+ भगवन् ! बन्धुरायाः कुट्टिण्या निज्ये महोत्सवो वर्तते । ❀ - उपा-
व्यावश्येदं भग्नासनमुपविष्टत्वार्यः । ❀ - पुत्र ! मदनसमुदसन्तरणं
भवतु ।

टकुलाञ्चिताया वन्धुराया लब्धाशीर्वादः पार्श्वतः समुपविष्टः शुभा-
शीर्वादं संप्रहीतुं, [प्रकाशम्] भगवन् ! प्रणमामि ।

विश्वभाण्डः—भो कलहाङ्कुर ! द्रुतं देहि राज्ञे आशीर्वादम् ।

कलहाङ्कुरः—[साट्टहासं] शक्राशनं मृत्तितं दुर्वाक्षतमादा-
य, संस्कृतमाश्रित्योच्चैः नेत्रे पुष्पोदयो भवतु भवताम् । अपि च—

शत्रोर्वृद्धिर्भयो वृद्धिवृद्धिर्व्याघ्रेः ऋणैः समम् ।

दुर्गते दुर्मते वृद्धिः सन्तु ते सप्तवृद्धयः ॥

इति पठित्वा राजशिरसि दूर्वाक्षतमर्पयति ।

राजा— भगवन् ! कोऽयं दुष्टवटुः ?

विश्वभाण्डः—अयमविदितो भवता ?

निजवंशधूमकेतुभृशमवसेतुः प्रमादचयहेतुः ।

परवित्तहरणशूरः कुमतिः कलहाङ्कुरः क्रूरः ॥

(पुनर्वन्धुरामवलोक्य भो वत्स कलहाङ्कुर !)

प्रलम्बितयोधरा क्षतरजोविकारास्पदा,

सदा विगतहंसका तिमिरलुप्ततारावचिः ।

तिरस्कृतनिशाकरा गतवया इयं वन्धुरा ।

वटो ! सपदि बीह्यतां जलघरागमश्रीरिव ॥

[सस्मरणं] वत्स ! वन्दनीयतरां वन्धुरामुपसृत्य नमस्कुरु ।

कलहाङ्कुरः—[सहर्षोल्लासं परिक्रम्य वन्धुरायाश्चरणद्वय-

मध्यगतो दण्डवत्प्रणम्य पुनरूर्ध्वजघनमालोक्य सहस्ततालमुखैर्वि-

हस्य पुनः संस्कृमाश्रित्य] भो महामहोपाध्याय ! आश्रयमस्या

वन्धुराया अधोमुखे शमश्रेणी । अपि च—

स्तनौ तुङ्गौ निपतितौ कामसंप्राममर्दितौ

पुरस्तादवलोक्यास्या [०] शुष्कं भयादिव ॥

बन्धुरा—(सस्मितम्) एष्टो बट्टो ओ सत्थको कलहाङ्कुर-
शाहिहानो ।

विश्वभाण्डः—(नायिकामवलोक्य) अहो ! तरुण्या भावप्रकर्षः ।

श्वरं सस्मितमीक्षते क्षणमलं व्याजृम्भते वेपते,

रोमाञ्चं तनुते मुहुः स्तनतटे व्यालम्बते नाऽम्बरम् ।

आलिङ्गत्यपरां तनोति चिकुरं प्रत्युत्तरं याचते,

केयं कामकलाबिलासवसतिर्लोलोक्षणा भाविनी ॥

अपि च—खेल्लखञ्जननेत्रया परिलसत्स्वर्णारविन्दास्यया,

पीनोस्तुङ्गनिरन्तरस्तनभरव्यालोलसन्मध्यया ।

स्फीतस्फीतनितम्बया क्षणमपि व्यालोकितश्चानया,

किं न श्याद्वशिनाम्बरः स्मरहरः स्मारैशशरैर्जर्जरः ॥

बन्धुरा—उच्चाञ्भाय ! एसा मियङ्कलेहामे पुत्ती मन्मह-
तन्तं पडिट्टुं सुसज्जिदा वट्टदि ॥

विश्वभाण्डः—(निहस्र) अस्माकमध्यापनं शून्यमन्दि-
र एव वर्तते ।

मृगाङ्गलेखा—अम्म ! को एसो बुड्ढसाद्दूल व गलिदणखद-
सणो जश्चाजिएणपज्जरो अदिहदब्धीडो अहणिसं मं विडम्बदि ?

कलहाङ्कुरः—[सक्रोधम्] आः पामरि गणिए परपुत्तविट्टसा
गिणिए अम्हाणं उच्चाञ्चाञ्चं दिट्टा ण कुरु कुब्बवसयिणं, यस्स
गिणुअण अणुरत्ता वद्दणी णओदिवं विअट्टाणं ठाणवन्धणिए-

ॐ—बट्टो बट्टः । सार्थकं कलहाङ्कुराभिधानम्

ॐ उपाधवाय ! एवा मृगाङ्गलेखा मे पुत्री मन्मथया कित्तं सुम-
विजिता वर्तते । + अम्ब ! क एषो वृद्धधाट्टं इव गलिदणखदधदा
अराजोपपञ्जगेऽतिहतप्रीडोऽहर्निशं मां विडम्बयति ।

अहं सिक्खअन्ती अज्जवि भमइ, अइसिसिणोहेण उआज्जाअ-
पुरदो वैहव्यमण्डलं कटुअ गिच्छं अनुसरणत्थं सुसज्जिदा भो-
दि, तं वुद्धं जल्पेसि ? अविअ—अज्ज वि उआज्जाअ ल-
ज्जाउलो वसणं पतिहलिअ जणयङ्के सअणं कुणइ एणं हद
व्वीणं जल्पेसि ? ❀

(इति क्रोधं नाटयति)

मृगाङ्कलेखा- [विहस्ये] धरणा सा वह्मणी सिस्सो वि धरणो
सहा उधाभाय । †

विश्वभाण्डः (आकर्यात्मगतम्) अहो आश्चर्यम् ।

प्राप्ता प्रफुटकाशपुष्पपद्मी केशैस्तथैव भ्रवा,

सम्यक् लोचनपद्मणा च जरसा जीर्णा च दन्तावलिः ।

शुष्कं मन्मथमन्दिरं निपतितौ शुष्कातिशुष्कौ स्तना-
वेतभ्याः सुतरां तथापि वचने जागर्नि पुष्पायुधः ॥

(भवतु एवापि क यास्यति) प्रकाशम् - वन्पुरे ! जरतुरा वे-
पमाना दृश्यसे ।

वन्धुरा सच्चं पूव्व-अणुरत्तसिणोहाणं विअट्टाणं गुणं स-
मरन्ती अणङ्गजआउला क्खु अहम् । ❀

❀ आः पाण्डरि ! गणिके ! परपुत्रविताज्ञास्त्रिनि !! अस्माकं उपाध्यायं
दृष्ट्वा न कुह कुडपवसायिनं . परेण निधुवनानुरक्ता ब्राह्मणी पक्कन्द्वं
बिदग्धानां स्थानवर्धनबहं शिद्धमाणा अथापि भ्रमति, अतिरनेहेनो-
पाध्यायपुरतो वैषड्यमण्डलं कृत्वा नित्यमनुपरणार्थं सुसज्जिता भवति
तं वुद्धं जल्पेसि ? अपि च - अद्याप्युपाध्यायो जज्जाकुलो वसनं परि-
हृत्य जमयङ्के शयनं करोति तं हतव्रीडं जल्पेसि ? † वन्धा सा प्रा-
ह्मणी, विधेयः सोऽपि घन्तस्तथोपाध्यायः । * सत्यं पूर्वानुरक्तानेहानी
विश्वभानां गुणं स्मरन्ती भनङ्गधराकुवा खल्लहम्

राजा—तत्कथन्नाहूयते आतुरान्तकसुतो महावैद्यो + व्याधि
सिन्धुः ?

विश्वभाण्डः—अपि न ज्ञायते आतुरान्तकसुतोऽसौ किञ्चास्य-
गुणा न ज्ञायन्ते ।

राजा—भवताऽपि न विदितं तस्योपचारवचनम् -

नेत्रे तप्ता शक्ताका जठरगुरुगदे श्लीपदे छित्तिरङ्घ्रे .

रश्मर्या नाशिकायां वडिशमतिशितं तप्तफालञ्च शूले ।

हृद्रोगे यम्प्रदारुद्वयनिविद्धतरं वन्धनं मुष्कदेशेऽ-

ध्येतै रम्योपचारैर्नैयति पितृव्रनं रोमिणं कं न चाद्य ॥

अपि च--

काशे धूमस्तुषाणां बलवति मरुति स्वेद्भेदोपवासा,

बन्धेर्माद्ये च पिष्टं सपिशितमनिशं वारिपानं कफार्तो ।

पित्तार्तावारनालं त्रिकदुरपि जलद्रोणिका सन्निपाते,

किं ब्र मो व्याधिसिन्धोर्गुणमिह सुतारमेकवक्त्रेण सम्यक् ॥

(नेपथ्ये)—

पानीयस्थूलपादे कथमपि धरया धारिते सर्कुरौषे ।

हरतन्यस्ताञ्जलाप्रचलितपवनैर्वारयन् मच्चिकालिम् ॥

काशात् कष्टस्वनौधः सपदि मुखरयन् दिङ्मुखं व्योमवीथी

मप्येषो व्याधिसिन्धुः प्रविशति सरुजान्तको राजवैद्यः ॥

(प्रविश्य व्याधिसिन्धुः शनैः परिक्रम्य सगर्वम् ।

वैद्योऽहं व्याधिवर्गीणामाश्रयोऽप्ययशोनिधिः ।

मया चिकित्सितः सद्वयो मार्कण्डेयो न जीवति ॥

अपि च—

+ महावैद्यो वमः ।

तिष्ठन्त्वौषधयः सर्वाश्चिकित्साऽपि च तिष्ठतु ।

मम दर्शनतो रोगी किल प्राणैर्बिभ्रमुच्यते ॥

(उपसृत्य भो भो महामहोपाध्याय ! अयमहं नमस्करोमि)

विश्वभाण्डः—कलहांकुर ! देहि भिषजे श्लुभाशीर्वादम् । [क-
लहांकुरो हस्तमुद्यम्य उच्चैः]

स्वल्पायुर्भव साम्प्रतं चिररिपुर्मा जीव दृष्टद्वयं
वक्षस्ते खरकण्टकां निविशताद् भोगी गले चुम्बतु ।

अन्येषामपराधतस्तव शिरो राज्ञा च संपश्यतां ,

हाभक्तो भव सर्वदा तव गृहे बन्धिः सदा नृत्यतु ॥

व्याधिसिन्धुः—अरे पामर वटो ! मामवक्षिपसि ?

विश्वभाण्डः—[विहस्य] भो व्याधिसिन्धो ! तव पितुरातुरा-
न्तकस्य अन्तकालयं प्राप्तस्य कुशलम् ?

व्याधिसिन्धुः—कृतः कुशलं भवदर्शनं विना । [पुनर्ना-
यिकामवलोक्य)

करय न लुब्धं हृदयं काञ्चनकचिना कुचद्वयेनाश्याः ।

अवलोक्य हेमकुम्भौ न भवति भुवि कस्य वा लोभः ॥

विश्वभाण्डः—भो महावैद्य ! कश्चिच्चिकित्साप्रभो मां मुखरयति ।

व्याधिसिन्धुः (सगर्वम्)—

पिण्डाय तदुल्लिलप्रचयं निधाय

पाणौ खनित्रमपि चारुचितार्थमेव ।

वैद्योऽस्मि रोगिजनवान्धवसम्प्रहाये-

प्रष्टव्य एव हृषयेषु विमुच्य मोहान् ॥

विश्वभाण्डः—[विहस्य) महावैद्योऽसि । (पुनः सहर्षम्]

महावैद्य ! प्रचुरतरश्चङ्गाररसप्रागल्भ्यात् श्लेष्मातुरा बन्धुरा, त-
त्क्रियामस्या उपचारः ।

विश्वभाण्डः—(विहस्य) भो भो महाराज ! मदनज्वरातुरा
बन्धुरा ।

व्याधिसिन्धुः—तद्विलम्बेन सुतप्तकटुतैलेन कथमस्या गुदै
नस्यं न दीयते ?

बन्धुरा— [विहस्यात्मगतम्] एसो बुद्धिरहिदो वैजो, (प्रकाश-
म्) भत्रवं ! भग्गेण पुच्छिदब्बो महावैजो । ❀

विश्वभाण्डः—(आकाशमवलोक्य) आः सहस्रावधानेन म-
या विस्मृतः प्रभः [विहस्य] वत्स कलहांकुर ! स्मारय वैद्यप्रभम् ।

कलहांकुरः—(प्रस्फुटम्) महावैज ! मिश्रद्वलेहाए पउर-
चन्दनकुं कुमकत्थुरियापरिलेवणे गओकरण्डुअणं समुपपणं ता
एत्थ किं कादवं वं भण ?

बन्धुरा—(स्मितं कृत्वाऽऽत्मगतम्) जथा ऊआज्जाअ धि
स्सो वि तथा जुत्तं भस्मपुञ्जे सारमेयावट्ठाणम् । +

व्याधिसिन्धुः—

वारिपर्णीचये शीतं घृष्ट्वा वृश्चिकमङ्गतः ।

ज्ञातव्यो दानरीरेणुः सद्यः कण्डुहरः परः ॥

बन्धुरा—प्रट्टुदो ओसहो । +

विश्वभाण्डः—भो स्नातक ! त्वयाऽपि विस्मृतम् ?

कलहांकुरः—(स्मृतिमभिनीय) हूं, स्मृतम्—महावैज !
सुरदसमरविमद्वणादो मुंढपीडातुरा बन्धुरा ता एत्थज्जेव किं करी-
अट्टु ? ❀

बन्धुरा—(सस्मितं स्वयमुपसृत्य) महावैज ! जाणिदं दे वै
इज्जतुयां तथावि कहण्णिगहं ओसहं भण ? ❀

❀ एषो बुद्धिरहितो वैद्यः, भगवन् ! भाष्येन प्रवृत्तव्यो महावैद्यः ।
मृगाङ्गुलेखायाः प्रचुरचन्दनकुङ्कुमकस्त्रिकापरिलेपनेन गात्रकण्डूपनं
सङ्घातनं तदत्र किं कर्तव्यं तद् भण । + यथा उपाध्यायः शिष्योऽपि
तथा युक्तं भस्मपुञ्जे सारमेयावस्थानम् । + प्रस्तुतमौषधम् । ❀ म-
हावैद्य ! सुरदसमरविमद्वणात् मुचडपीडातुरा बन्धुरा, तदत्रैव किं क-
रोतु ? ❀ महावैद्य ! ज्ञातं ते वैद्यत्वं तथापि कफतिप्रहमौषधं नय !

व्याधिसिन्धुः—(क्षणं विचिन्त्य) ही ही कथमेवं न निगद्यते । पुरा राज्ञो मरुत्यागल्भ्यात् सिंहासने श्लेष्मा जातस्तदा स्मृतपित्रा चरकसुश्रुतवाग्भटनागार्जुनतत्त्वविदा आतुरान्तकेन नृपतेर्लोचनद्वयं चारचूर्णेन निर्माज्य जलौकाशतं प्रदाय श्लेष्माऽपक्षतः ।

बन्धुरा—एत्यज्जेव किं कादब्बम् ? X

व्याधिसिन्धुः—अल्पोपचारसाध्येऽलं गुरुपचारेण—
वरटो भृङ्गरीटश्च जलौका बाऽथ वृश्चिकः ।

घ्राणे नेत्रौ च दातव्यः सद्यः श्लेष्मावनशकृत् ॥

बन्धुरा - (विहस्य) सच्च आतुरान्तकपुत्तो तुममं (ने-
पथ्ये कलकलः)

राजा—(आकाशे वर्णा दत्त्वाऽऽकर्णं च प्रकाशम्) अये प्रती-
हार ! ज्ञायतामेतत्को मम दर्शनार्थी तं प्रवेशय ।

प्रतीहारः - जं देवो आणवेदि, (निष्क्रम्य सम्यगवलोक्य
पुनः प्रविष्टः] देवो रभोकल्लोलणामधेवो नाविदो एक्रेण पौरज-
नेन रभोकलेवरेण अञ्चलगहिदो वट्टदि । ❀

राजा - प्रवेशय ।

प्रतीहारः [तथा कृत्वा] देवो एसो रभोकल्लोलणाविदो
[ततः प्रविशति रक्तलिखाङ्गेन पौरजनेनाञ्चलगृहीतो रक्तकल्लो-
लः [परिक्रम्य संस्कृतमाश्रित्य पठति]-

मयि क्षुरं गृह्णति मानुषाणां भवेत्तथाशा तनुतामुपैति ।

स्ववृत्तिनिर्वाहपरे च रक्तचयोर्मिमालाऽऽकुलिता तनुः स्यात् ॥

+ अत्रैव किं कर्तव्यम् ? ❀ सत्यम् आतुरान्तकपुत्रस्त्वम् । ❀ व-
देव आञ्जापयति देव ! रक्तकल्लोलनामधेवो नापित एकेन पौरजनेन रक्त-
कलेवरेण अञ्चलगृहीतो वर्धते ❀ देव ! एषो रक्तकल्लोलनापितः ।

अपि च—भार्त्तनाद्वधिकं प्रकुर्वतां हस्तपादगलबन्धपीडनात् ।

यं छिनद्मि नखरं नृणामहं स प्ररोहति पुनर्न जन्मना ॥

(आस्थानमालोक्य दर्पणमर्पयति)

राजा—बन्धुरे ! आदौ मुकुरं गृह्णातु भवती ।

बन्धुरा—(गृहीत्वाऽवलोक्य च) भयवं ! तिमिरा—उलह-
प्पणै ए किम्पि मुहाकिदिं पेक्खहि, ता इप्पणं गेन्हतु अज्ज !

राजा—भो व्याधिसिन्धो ! भवदधिष्ठानेन तिमिराकुला कु-
ट्टिनी ?

व्याधिसिन्धुः—कममग्निवर्णा शलाका स्थिरहस्तेनास्या लो-
चनतारकामध्ये न दीयते ! चक्षुषोरभावात् कुतस्तिमिरता ?

शृगाङ्कलेखा—(विहस्य) पढमदो वैज्जस्स लोअणै परी-
क्खाति । +

व्याधिसिन्धुः—अलमिहाऽवस्थानेन गणिकाऽपि मामुपह-
सतीति । (निष्कान्तः)

विश्वभाण्डः—[मुकुरं गृहीत्वाऽवलोक्य च ससम्भ्रमम्)
अहो ! भार्दक्यं जातम् । तथाहि—

शुक्लत्वं जरसा कक्षेषु दशनाः शीर्षा विशीर्षा तनुः ॥ ?
इतैमिस्यं नयने, भ्रतौ न च वचो लठिभः, श्लथत्वं पत्तै ॥
अश्माकन्तु कथं तथापि विलसद्द्वाराङ्गनाल्लिङ्गन- ,
ठयामोहाय मनः सदैव चक्षते, चित्रं चरित्रं विधेः ॥

ॐ भगवन् । तिमिराकुलदर्पणे न किमपि सुखाकृतिं प्रेषिष्यामि , त-
दर्पणं गृहाःषार्यः । + प्रथमतो वैश्वस्य लोचने परीक्षेति ।

राजा—अरे नापित ! त्रूहि स्वाभिमत्तम् ।

रक्तकल्जोलः—देशो पदेण दाव पीडाकादरेण समं अन्हा-
णां कलहो वद्धि । +

राजा—मन्त्रिन् ! विचार्यतामनयोर्न्यायः ।

मन्त्री—अरे नापित ! निगद्यतां प्रथमतः कस्य गोचरः ?

रक्तकल्जोलः—पढमं अन्हाणं ॐ

पौरः—ममाङ्गे शोणितप्रवाहः प्रथमतो गोचरः ।

मन्त्री—किं रं नापित ! कथन्ते गोचरः ?

रक्तकल्जोलः—(आत्मगतम्] घण्टो मन्त्रिचरो नरराजजो-
गो [प्रकाशम्] मन्त्रवं एदस्मज्जेव णञ्चरजणस्स ण्णहरमूलाक-
सयात्थं लोअणामज्जणिहिदं बडिशां भगं पदेण कारणेण +

मन्त्री—मद्रमुक्तमनेन । अरे पौर ! बडिशमूल्यं दातुमर्हसि ।

बन्धुरा—(सस्मितम्) घण्टो मन्त्रिचरो णरवड्-जोगो ॐ

प्रतीहारः—[प्रविश्य] भववं मित्थाणणव-णामधेयो वन्ह-
णो अज्जं पेक्खिदुमिच्छदि ।

× देव ! एतेष तावत्पीडाकादरेण समसत्सार्कं कलहो वर्तते । ॐ प्रथम-
सत्सार्कं । + अन्यो मन्त्रिचरो नरराजजोगवः । भगवन् ! एतस्यैव न-
गरजवरेण बन्धुरमूलाकसंन्यायं जाचनमप्यनिहितं बडिशां भगं एतेष
कारणेन । ॐ भगवो मन्त्रिचरो नरपतियोत्थः । × भगवद् मिथ्याणुंभवा
वधेयो ब्रह्मण्य आर्षं प्रेक्षितुमिच्छति ।

विश्वभारुडः—प्रवेशय । (प्रतीहारः तथा करोति । ततः प्रवि-
शति मिथ्यार्थः)

मिथ्यार्थः—[समन्तादवलोक्य] ओ महामहोपाध्याय ! अ-
स्मत्पतिवसिजामातृप्राङ्गणे कश्चिद् प्राङ्गणशत्रुवैधाध्यायी ब्रह्म-
र्यनिपुणः सम्बत्सरस्नायी मच्छिकापादाहतिप्रणितदेहो मृतस्तेन ब्रह्म-
धेन व्याकुलीभूता बध्नितस्ततो वेश्याप्राङ्गणे स्मार्त्तपरिहृतम-
न्विष्यन्तो भवदन्तिक्रमागताः स्म । तदत्र कानि प्रायश्चित्तानि १

विश्वभारुडः—(स्मृतिमभिनीय, स्वनासापुटं गुलिं प्रक्षय्य परमा-
र्धतो निष्प्याह) यदि स्वरूपं प्राङ्गणो मृतस्तदा तद्वनितायाः सुतस्य
वा मुखे गोमयजलं वह्निवर्णं कृत्वा प्रदीयतां तेनोन्नयोर्दिव्या गतिः

मिथ्यार्थः—(कर्णे स्वरम्] मच्छिकापादाघातेन न मृतः
किन्तु रजनीं रममायाः स्वै पौरजनैर्लोष्ठपातैर्हतः ।

विश्वभारुडः—तदा सर्वं निस्तोर्णा निर्मञ्चनं कृत्वा । मा-नीष-
तां, तेन पापेन रजनीं विलिप्ता ।

मृगाङ्गलेखा—प्रणो परिहृदो तुमम् ॐ

मिथ्यार्थः—(नायिकामवलोक्य]

केनाऽऽराभि सरोरुहे सुानदीतीरे मृडानीचरः

केनाऽकारि च शम्भरारिचरणे भक्तिर्निताप्तं मुषा ।

केनाऽङ्गं सुःसिन्धुसिन्धुमिलने वयामोषि निर्मोहतो,

यस्यैवाङ्गमकङ्कुरिउरति जगद्वयामोहमूर्तिः सखम् ॥

ॐ शम्भः परिहृदस्त्व ।

वशेन्दुपूर्णवचनाऽञ्जनपुञ्जगौरी
 मार्जारचारुनयना घटपीनमध्या ।
 प्रोक्तं कृपीनकृचचुम्बितनाभिदेशा
 त्रैलोक्यमोहवसतिः खलु कामिनी सा ॥

बन्धुरा-भहो महीआलो विअड्ढाणं अगगएणो अविअ सुमं
 कइचूडामणी । ❀

मन्त्री-देव ! चौरभीतिर्महती, पतितः संप्रामसमयस्तत्कथं
 नाह्वयते रणजम्बुकसेनापतिः ?

रणजम्बुकः-(प्रविश्य, परिक्रम्य सगर्वम्) देशो सुणिअह
 अम्हाणं वीरअणाम् ।

राजा (सप्रकाशम्) कथय ।

रणजम्बुकः—देशो अज्ज मए रत्तपुप्परसं पिअम्तो मक्खिए
 अबलोइदा । तदो सत्तरं अज्जे तणुत्तं णिवेसिअ खत्तिअचउट्टएण
 समं अस्तं धारिअ त्थुलचम्मरज्जुएहिं समाकट्टिदा तोक्खखग-
 प्पहारेण चम्मकोसत्तणं नीदा । ❀

राजा-तत्र कः सन्देहो नागायुतवलोऽसि ।

मन्त्री-भोः सेनापते ! पतितः संप्रामसमयः । तव साहसः
 कीदृशः ?

रणजम्बुकः - [प्रस्फुटं संस्कृतमाश्रित्य]-

❀ भद्रो महीपाखो विदग्धानामप्रणयः अपि च त्वं कविचूडामणिः ।
 देव । अत्र मम कं वीरत्वम् । ❀ देव अद्य मया रत्तपुप्परसं पिव-
 ष्ती मत्तिका अवलोकिता । ततः सत्वरं अज्जे तनुत्तं निवेदय खत्तिअच-
 उट्टयेन समं अस्सं धत्वा त्थुलचम्मरज्जुमिः समाकट्टिदा तोक्खखग-
 प्पहारेण च चम्मकोसत्तणं नीदा ।

सथा दक्षमलककं पद्मयुगे हृष्टाऽङ्गनाया रणे,
रक्तभ्रागितवशाद्भयेन सुतरां ग्लानेन्द्रियो मेदिनीम् ।
पशुं दर्शनिशातामिच्छानकरच्छ-नामिथाऽऽसीत्तथा
मूर्च्छये. भुवि का कथा समरतो रक्तस्यसर्काद्वयाम् ॥

(मृगाङ्गुलेखा उच्चैर्हसति)

रगुजन्मूकः — आः पामरि गणिर मं उच्चहससि ता कुण म-
व समं समरं ॐ [इति रोषं नाटयति] ।

प्रतीहारः — (प्रविश्य संस्कृतमाश्रित्य) देव ! महायात्रिको
नाम साम्बत्सरिको द्वारि वर्तते ।

राजा - प्रवेशय । (प्रतीहारस्तथा करोति, महायात्रिकः - प-
क्षिकां प्रसार्य दक्षिणाभिमुखः पठति)

भवे भवतु भारकर सुरगुरुभया रन्ध्रगः,
स्वर्गाशुभनयोऽष्टमः सर्पादि भविनीनन्दनः ।
विनेशमणनाप्रतः स खलु वैदिकेयो बली,
फल किमु परैः पुरः शशिकबोन्दुजातैर्ग्रहैः ॥

मन्त्री—श्रुतः तुभाशीर्वादः । मरुपति संग्रहार्थं देवः तत्क्रिय-
त्वा महायात्राक्षणः ।

महायात्रिकः पूर्णिमासंस्कशनिवातरे श्रवणनक्षत्रे बृश्चिकलम्बे
प्रातः समये देवस्य महायात्रा भाविष्यति ।

फलदाङ्कुरः—ता एतथ मरणं जाश्रदि । +

महायात्रिकः — प्रजानामापदं नीत्वा यातु नाम ।

विश्वभारडः—[पूर्वा पश्चिमां दिशाञ्चावलोक्य]—

ॐ पाः पामरि नाणके ! मासुपहससि, तत् कुक मया सम वनरव ।
ॐ कदा मरणं जायते ।

भानुबिम्बमिदमस्तगामि च प्रोद्यतं कुमुदबन्धुमण्डलम् ।
 हर्यते रतिपतेः प्रवाभिनां क्रोवरत्नामिव लोचनद्वयम् ॥
 [नायिकामवलोक्य सकामं] वत्स कलहाङ्कुर ! प्रवृत्तः स-
 न्ध्यासमयः तदस्याः कर्णे स्वैरं भण यथाऽनया साङ्गं निधृतम-
 स्माकं सन्ध्या निर्वहति ।

कलहाङ्कुरः - [आकर्ण्योत्सगतम् - दुष्टोऽयमुपाध्याय-
 स्तक्षणी रन्तुकामः)

किं मे सद्गुरुसेवनैः प्रतिदिनं किं व्योमनामार्चनैः

किं श्यामव्ययनेन वा सुरपुरप्राप्तयाऽथवा किं फलम् ।

एतस्याः कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भप्रभावोद्भव -

स्वेदान्धोभिरजङ्गबन्धिर्धुना निर्वापितो नो यदि ॥

[भवतु तदविलम्बेन कथमेवा निर्भरमालिङ्ग्य न चुम्बते ?

उपसृत्य प्रकाशम्] मिश्रकलेहे ! किम्पि जल्पिधुमिच्छेमि । ❀

मृगाङ्गुलेखा - तद् जुत्तं ता कथं ए भणसि ?

कलहाङ्कुरः - [संस्कृतमाश्रित्य]

तारुयथं दिवन्मानि पञ्च दश वा पीनस्तनोत्तम्भनं

नो जातं पुनरित्यहो विधुमुखि ! प्राणास्तु न स्थायिनः

कार्ष्वैवं समुपेक्षतेऽभ्युपगतो यद्दामदृष्ट्या युवा

न स्थैर्यं कुचयोर्हृदि स्थिरतरं जागति शक्यं हि तत् ॥

(मृगाङ्गुलेखा किञ्चित् स्मयति)

कलहाङ्कुरः - (पुनः) मिश्रकलेहे ! किम्पि रहस्यं जल्पेमि

❀ मृगाङ्गुलेखे किमपि जल्पितुमिच्छामि । + यदि पुनः
 तत्कथं न भवति ?

सुणोदु भोदो । ❀ [इति श्रुतिमूले मिलित्वा निर्भरमाजिह्वयोश्चै-
श्व चुम्ब, संस्कृतमाश्रित्य]—

स्वाहितः सुनशतच्छदसीधुर्नामरैर्विधुरबुद्धिभिरस्याः

❀ द्विधुस्तुवमुखावधशिष्टः पीयते प्रमुदितं हरिणाङ्कः ॥

विश्वभाण्डः—(सक्रोधम्) अरे पामरवटो ! मत्कांक्षितां ना-
यिकामालिङ्गसि, चुम्बसि चाऽतस्त्वं प्रायश्चित्ती ।

कलहाङ्कुरः—अहं ए तुमं जदो सिस्सलिङ्गिदां नायिकां माकां-
छिदां जल्पेसि । +

विश्वभाण्डः—येनागेन योगादगजो हस्तीत्युच्यते तदभिधान-
मंगं तव छेद्यं भवति, येन गुरुबाञ्छिता नायिका स्पृष्टा ।

कलहाङ्कुरः—अङ्गनाजहणरज्जणामधेशं अङ्गं तुह विच्छेज्जं
भोदि, येण सिस्सपरिचुम्बिदां नायिकां स्वबाञ्छितां जल्पेसि । ❀

विश्वभाण्डः—अधरो यस्याच्छादनं तस्योत्पाटनं युक्तं येना-
स्या अधरः पीडितः ।

कलहाङ्कुरः—लिगि प्पारणेति धातुनोरपपच्चएण ज रुअं सि-
स्सं भोदि तुह तस्स उप्पाटनं जोगं जेण सिस्सचुम्बिदां ग्गाइ-
थां पेक्खसि । ❀ (इत्यन्योन्यं कलहं कुर्वाणौ नृत्यतः, सर्वे

❀ मृगाङ्कुले ! किमपि रहस्यं जवपामि शृणोतु भवती । अहं न त्वं
वतः शिष्याङ्गितं नायिकां मत्कांक्षितां जल्पसि ।

❀ अङ्गनाजवनरज्जनवासधेवमंगं तव विच्छेद्यं भवति येन शिष्यप-
रिचुम्बिता नायिकां स्वबाञ्छितां जल्पसि । लिगि प्रापणे इति चातो-
रप्रत्ययेन वट्रुपं विद्धं भवति, तस्योत्पाटनं योग्यं येन शिष्यचुम्बि-
ता नायिका प्रेक्षते ।

कुलालः — अञ्ज ! जं आणवेदि । [इति संस्कृत
भाषित्व पठति]

आयुः क्षीणमिह परं कलियुगे देवात्ततः पामरे
लोकेऽप्युपवासकष्टविधिना व्यर्थं वपुः क्षीयते ।
ज्ञात्वैव सुधियो विहाय विविधक्लेशप्रतन्निष्फलं
नानाधर्मविज्ञासिनो रसपुषं धर्मं भजन्ते ह

विश्वभाण्डः (सूक्तोद्यं) बन्धु । कलहाङ्कुरः पट्टे । कलहाङ्कुरः
कलहाङ्कुरः (संस्कृतमाश्रित्य)

कृत्वा लोकभयं नृणां जडांधरां वष्टापवासं निशा-
काले प्राणाविनाशसंशयकरी सोऽहंवापि ममैवयथाम्
प्रातश्च एहि जीवितं स्थितमिह प्राप्तिस्तथाप्येवधसः
साक्षाज्जीवनसंशयः प्रथमतो मुक्तिः परीक्षा क्व सा ?

अपि च-- क्लेशोपवासविधिना सुकृतं वर्तन्ति,
वे तस्मुखं सपदि पूरणं भवत्पुङ्गवः ।
एकः प्रधीदति यदा जगदीशशम्भु-
मुक्तिस्तदा पिशितमीनेसुराङ्गनाभिः ॥

अदनाश्वमिश्रः-- [आकर्य्यात्मगतम् धूर्तोऽयमुपाध्यायो
बहुचयितुमशक्यो जीर्णमार्जारः काञ्चिक्रया प्रतारयितुं नशक्य
ते । भवतु विनयेन वञ्चयामि, [पकाशम्] भगवत्प्रयमहमभिवादये ।

विश्वभाण्डः (उच्चैः) आर्युष्मान् भव सौम्य ! किञ्चा
युक्तमेतद्भवाटशां यद्दाराङ्गनाप्रतो मयि प्रथमाभिवादनम् ।
अदनाश्वमिश्रः-- अहो ! वैश्याभ्रमण्य भवत्सु प्रणामः कृतः ।

+ - जावं ! कदाहापयांत ।

सायं चन्द्रकुलाभूवोदयनिस्सपत्नी वृषानः स्तनः ।
 स्थसोत् कुक्करो नस्त्राङ्ककचिरः शोणाम्बराभ्यन्तरे
 अस्याः कं न त्रिकोकनोत्कमकरोत्तीक्ष्णः कटाक्षः वृषं
 भृंगमाकृष्टमभिक्रिकेतकदलभ्रान्तिं वृष्टमण्यम् ॥
 अपिच-उत् कुक्कस्तनशैतदुस्तरसुरो निम्नातिनर्तभिर्यस्ती ,
 भीमं देहजनं स्फुरद्भुजलतं लोभालिजाताकुलम् ।
 क्याभः पञ्चशरः किरत्यलितरालीङ्गान् कटाक्षाशुगण
 तन्मै ब्रह्म मनःकुरङ्ग ! शरणं कं साम्प्रतं यास्यसि ॥
 पुनः [राविमर्शम्] कथमेतौ कितबौ वञ्चनीयौ । भवतु
 तावदात्मनो वैष्णवत्वं प्रकटीकृत्य वञ्चयामि ।

जिह्वेऽनिनां हरिश्चित इमर, लोचन त्वं
 क्याप्तं त्रिकोकथ जगद्विगतं समस्तम् ।
 आकर्ण्य भवणं कीर्तिकथा सुरादे-
 नारायणं शरणमाश्रयन्तिस्तमुच्चैः ॥

[पुनरात्मगतम्] आः जातं हरिश्मरणेन सहापातकं
 किं करिष्यामि प्रायश्चित्तमात्मनः ?

विश्वभाण्डः- [आकर्ण्यःत्मगतम्] धूर्तोऽयं मिश्रः कैतवं
 प्रकटयति । सवतु, अहमपि किञ्चित्प्रकटयामि । (प्रकाशम्)

श्रैतोवयमौलिमुकुटाञ्चितनीजरत्नं

पद्मालियावदनतामरसद्विरेफम् ।

शैत्यङ्गनामयनतोपकिपातधूमं

कुण्ठं सदैव मनसा परिचिन्तयामि ॥

सर्वसाधर्मिमः ((सरोवम्) धत्स कुलास ! पठ वैष्णवधर्मम् ॥

[आत्मगतम् — कथं मयाऽस्मिन्मधौ गणिकां विना जी-
वनीयम् ?] प्रकाशम्] वत्स कुलाल । वश्य मध्याह्नः सञ्चृतः--

भार्तरुद्धश्चरुद्धतापैः प्रतपति वसुधा पतित्रणः कुञ्जसंस्थाः,
श्रोञ्जभ्राडाभोजरोजीतलशरशंगता निञ्जला राजेहसोः ।
पाण्याःश्रान्ताश्चकान्ताश्चिरविरहशिखेभवात्तयाऽऽप्लुष्टचित्ताः
श्वानुच्छ्रायांसुलीनाः क्वितलिखेनपराः सन्तत निःश्वसन्ति
मदनान्धमिश्रः— वत्स ! कस्याग्रमे भोजनसिद्धिरस्तु ?

कुलालः— अञ्ज अत्यि दाव एत्थाञ्जैव शापरे वन्धुरा
शाम कुहियो सा कखु अदिधीनं परिचञ्जं करेदिति सुखीअ-
दि ता अञ्ज ताह्जैव भोजनसिद्धी + ।

मदनान्धमिश्रः — कुलीना सा ।

कुलालः— एत्थ को सणणेहो अण्ठाको वि अत्थ वरे पा-
णीअं य पोअदि ॥

मदनान्धमिश्रः — (सोत्साहम्) वत्से ! तावदुपसर्पावः ।
(इत्युभौ परिक्रम्य वन्धुरापाः प्राङ्गणमुपसृत्योपविष्टौ)

सुजङ्गः— अञ्ज ! एदं भदासणं अअबिसिद्धु मिस्सो + ।

मदनान्धः— [नाट्ये नोपविश्य, सर्वानवलोक्य कथं आत्मगतं
म्] अहो ! आश्चर्यं पुरतो नायिकारत्नम्—

+— अर्थि ! अस्ति तावदत्रैव नगरे वन्धुरा नाम कुहिली, सा
कखु अतिधीनां परिचर्यां करोतीति अयं तदयं तत्रैव भोजनसिद्धिः ।
अत्र कः समीहः अण्ठाकोऽपि अस्या गृहे पानीवं न विवति ।

+ अर्थ ! इदं महासुखमपविशतु मित्रः ।

[उभौ परिक्रम्य बन्धुरायाः प्राणस्युपसृत्य प्रविष्टौ ।
गपत् कंसा बन्धुरा नायिका ? ततः प्रविशति बन्धुरा नायि-
का च । विश्वभाण्डो मृगाङ्गुलेखामवसोक्त्य]—

अस्याः शरच्छरावरप्रतिमाननायाः

किञ्चित्कटाक्षमिक्षिता यदि नैव दृष्टिः ।

तत्केन लक्ष्यत इदं किल कर्णलग्न-

मिन्दीवरं मृदुलमङ्गनपत्ररस्यम् ॥

निद्रालसपरिचर्यांशीला बलद्विताहका क्षोलाः ।

अस्या नयननिपाता दुस्सहनीया हरस्यापि ॥

कलहाङ्कुरः — बन्धुरे ! एहिन्पि समये यायातो मज-
गान्धमिस्सो । + (नेपथ्ये)

वेश्याङ्कुरागरसलोहितयज्ञसूत्रः

शक्राशनाशनविलोहिततारनेत्रः ।

आभालपूर्णतिलको हतभ्रमकण्ठः

संसर्पति स्वयमयं मदनान्धमिभः ॥

ततः प्रविशति स्नातकेन कुलाक्षनामधेयेनानुगम्यमानो मदन-
ान्धमिभः)

मदनान्धमिभः— [समन्ताद्बलोक्य] अहो भ्रमदूध-

रावलीवलयितरसालवकुलः कोकिलकलध्वनिजनितविषादविर-

योजनपीवरः श्वासानिलाः कुक्षुमकालो वर्तते । अपि च —

कावेरीतीरखेलद्युतिविद्वतिभ्रवच्छीकारासङ्गशीतः,

भीस्त्रयडामोदबाही प्रमुदितमदनः प्राणविभ्रमधाया ।

किञ्चिद्ब्याधूतसूतद्र, ममुकुलकुलः पुष्पवत्या लताया

भीतः स्पर्शादिवायं प्रसरति पवनो दक्षिणो मन्दमन्वम्

हाकीमपि समये यायातो मदनान्धमिभः । ❀❀❀ अनं भवचर्येव

बधुरा- (पुरः परिक्रम्य) अञ्ज भञ्जं चिद्दु अञ्ज कलहो
 सती अत्रट्टिणी रञ्जयो बद्धि । पत्सहोमात्वं मञ्जणान्धमिस्सो
 आगमिस्सदि सोक्खु अं आदिसदि तं कादुवं' ॐ [उभौ तथास्तु]
 इति निष्कान्ताः सर्वे ।

इति हास्यायं वै प्रहसने सभानिर्णयो नाम प्रथमोऽङ्कः

द्वितीयः अंकः

[वृत्तः प्रविशति विश्वभास्वः स्नातकश्च]

विश्वभास्वः- [प्राचीमवलोक्य] अहो! दिगंगनाशिरःसिन्दूर
 शोभेव दिनकरकिरणवलिर्दृश्यते । [परिक्रम्य पुरोवापीमवलोक्य च]

अथप्र वाञ्छितनिशं परिलोहिताङ्ग-
 मन्थाङ्गनागतमिवागतमुष्णरश्मिम् ।
 प्रातर्निरीक्ष्य कुपितेव हि पद्मिनीय-
 सुत्फुल्लहृत्कसुलोहितलोचनाऽभूत् ॥

अपि च नागीणां मृगनाभिकुङ्कुमरसप्रकाशनरशामकान् ।
 सम्भोगभ्रमशीकरान् परिकिरन्नाकम्पयन् कुन्तलात् ॥
 पुष्पामोदमनोरमान् विगलितानम्भोजगन्धं वहन् ।
 प्रातरस्यः पवनो बहुरथचमलं स्वान्तप्रमोदप्रदः ॥

श्रीमार्जुनभगवन् ! तिष्ठत्यद्य कलहः समीपवतिनी रजनी वत्तंते ।
 मत्सुबहोमार्थं मत्सुनाम्भामञ्ज आयासस्यति । स खलु बहुरिजयति
 सद्य कर्तव्यम् ।

हसन्ति, नेपथ्ये बैतालिकाः— शुभः सन्ध्यासमग्रीऽस्तु दिव
सस्य —

गाढं प्रौढाङ्गनाभिः सुररतमनःसम्भवेत्कारिणां,
सुग्धाभिस्त्रस्तनेत्रं रतिममरभयं चिन्त्यन्ताञ्जरे म्
पान्यानामङ्गनाभिः ससन्निलनयनं शुक्लाचिन्ताभिरुचैः
कष्टं दृष्टोऽस्तशैलं भृशभभजदयं मण्डलअण्डरश्मेः ॥

अपिच गतवति दिननाथे पश्चिमद्वाराधरात्,
शिशिरकरमयूखैर्निर्भरं दृष्टमाना ।
परिहृतसिलितालिः माण्डकात्तेषु हीना,
सपदि कमलिनीयं हास्यहीना बभूव ॥
कैतम्भार्तण्डविम्बं सरसि सरसिजभेगिहास्यं क वार्त
कैते याता रथाङ्गाः सपदि गतद्विपः क प्रविष्टा मराताः
सन्ध्यारागादुगाङ्गः कुपित इव पतिः प्रोथतोऽयं हि सांशु-
र्मन्ये हर्षादिवेयं इसति कुमुदिनी जाप्रतीवालिनादैः ॥
स्वर्धामाऽमृतपानचारुचषकं कि कामदेवाङ्गना—
क्रीडाकण्टुक एष कि, सुरनदीह्रियडीरपिण्डः किमु ?
कि छत्रं स्मरभूपते; किह्व यथाःपुञ्जं, पुरस्तादिदं,
चेतःसंशयकारकं समुदितं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥
मन्त्री-प्रवृत्तः न्ध्याकालस्तत्कथं निर्यक्रियायै न गम्यते ?
राजा- किं तेन चौरचक्रभयाच्चिन्ताकुलोऽस्मि । भवतु

तथापि यास्यामि क्षणं विरम्य दृश्यन्तामनयोगुं कशिष्ययोर्विरोधः ।

विश्वभाण्डः-दण्डहस्तः सामर्षं धावति, कलहाङ्कुरः
सचैः शीत्कृत्य सर्वाङ्गं पुजकयति इत्यन्योन्यं नायिकाञ्चले गृहीत्वा
मृदुमिति कृत्वा कञ्जहायमानौ परस्परं नृत्यतः ।

मदनान्धमिश्रः — आवाभ्यां परिणेतव्येषा ।

विश्वभाण्डः -- को दोषः ?

एकः शिषो विविधमेव विकारमेव ।

व्याख्याखिलं जगद्द्विदं रमते मृडानीम् ।

ब्रह्माण्डमाण्डकुहरे समुपेत्य सम्यक्

स्त्रीत्वं मनोहरणभूमि सदा वहन्तीम् ॥

कुलालः — [आत्मगतम् आभ्यां धूर्ताभ्यां मिलितं भवतु
अहमपि कलहांकुरेण समं सख्यं करोमि इति परिक्रम्य कलहां-
कुरस्य कण्ठमालिङ्ग्य कण्ठे स्वेरम्] = वञ्चस्स पेक्खस्स एदेहिं
गुरुएहिं मिलिदं एसा मियङ्कलेहा एदेहिं एजेव परिणोदव्वा, ता
कधं अम्मोहिं एस बन्धुरा एो परिणीअदि ? ❀

कलहांकुरः — वञ्चस्स ! अहं भण्णिदं जदो अम्हाणं
वि बुद्धवा सुरदं ए जाणेदुं, वट्टदि, किं एण एकं पअमं दुक्खं
एसा तिहुअणमोहिणी बुद्धवेहिं परिणोदव्वा एहि मालइमाला
वाणरहत्थगदा सोहइ, एहि कत्थुरिआगुणगामं कुणमिणो
जाणन्दि, एहि गलिदज्जोव्वणोरस्थले मोत्तिअमाला सोहई । +

❀ — वयस्य ! प्रेक्षस्व, एताभ्यां गुरुभ्यां मिलितम् । एषा मगाङ्कलेखा
एताभ्यामेव परिणेतव्या, तत्कथमावाभ्यामेव बन्धुरा न परिणीयते

+ — वयस्य भद्रं भणितं यतः अस्माकमपि वृद्धासुरतं न
ज्ञातं यतंते । किं पुनरेकं परमं दुःखं एषा त्रिभुवनमोहिनी वृद्धाभ्यां ए
रिणेतव्या नहि मालिङ्गिताया वानरहस्तगता शोभते नहि कस्तूरिकागुण
प्राप्तं कुपार्मिणो जानन्ति नहि यन्वितयौवनाया बद्धःस्थले मौक्तिकम् ।

वा शोभते

कुलालः — वधस्स ! पदेहि ज्जेव तुद्वेहि कत्तिदिणं जीविद्वं, एदावं लोअन्तरगमणे एषा अम्हेहि परिणेट्ठवा ॥

कलहांकुरः — सच्चं तधावि पढमं दुक्खं । =

कुलालः— एहिंमि पदिवासरं एदाणं भिक्खाटणं स-
मये एसा गेहवट्टिणी भविस्सदि बन्धुरा तिमराउललोअणा त-
दो अम्हाणं मनोरहसिड्ढी । ॥

कलहांकुरः— भोदु जं मण्णदि वधस्सो । =

बन्धुरा (विहस्यात्मगतम्) मिलिदं सठेहिं तहिं
परिचिद भोदि । ॥

मदनान्धमिश्रः— भो सहामहोपाध्याय !

कीटशो युवयोर्न्यायः ? क्विपता प्रश्नः ।

विश्वभाएडः— अरमकाशितं मृगाङ्गलेखामयं परिणेतु-
मिच्छति ।

मदनान्धमिश्रः— भो कलहांकुरः ! तव प्रत्युत्तरं कीटशाम् ?

कलहांकुरः— एसा मियकूतहा मये आलिङ्गिता चुम्बि
दा तधावि एस इमां परिणेतुमिच्छदि । =

॥ वधस्य एताभ्यामिव वृद्धाभ्यां कतिदिनं जीवितव्यम्
एते वा लोकांतरगमने एषा आवाप्या पारणेतव्या =—सत्यं तथापि
प्रथमं दुःखम् । ॥—इदानीमपि प्रतिवासरमेतेषां भिक्षाटनसमये एषा
गृहवर्तिनी मतिष्यति । बन्धुरा तिमिराकुललोचना तदाऽस्माकं मनो
रथसिद्धिः । =—भवतु यत्कथयति वधस्यः ॥—मिच्छितं शठाभ्यां त-
द्विषोः परिचितं मति । =—एषा मृगाङ्गलेखा मया आलिङ्गिता परिचु-
म्बिता तथाप्येव इमां परिणेतुमिच्छति ।

मदनाश्वमिश्रः-- अलं गुणकचर्चणेन ज्ञातं न्यायतत्त्वम् ।
 एषा प्रथमत उपाध्यायेन कल्पिता । एतेन कथमप्यशौनेकेना
 इय भवति, न्यवस्थापकत्वात् समन्तादस्मार्कं भवति । (पु-
 नः ससम्भ्रमम्) भो भो आर्यपुत्र ! यथा त्वं द्वादशवर्षीयो
 वरस्तथा शोपपतिगणानालेखामिव लेखां शरीरतो दधती क
 न्येयं तव योग्या वर्षशतात् किञ्चिद्द्व्यधिका !

कुलाजः- (उसृत्य संस्कृतमाश्रित्य) एषाऽपि न्यवस्था-
 षकशिष्यत्वाभ्यैव भवति ।

मदनाश्वमिश्रः-- भो आर्यपुत्र कलहाङ्कुर ! भवत्येवं भ
 वता मच्छिष्येण समसेषा परिणीयताम् ।

कलहाङ्कुरः-- ज्ञाया सासयां विष्णवरस्स । ॐ

बन्धुरा- [सद्दर्शमात्मगतम्, संस्कृतमाश्रित्य] अहो ?

मयि, प्रसन्नः प्रजापत्निः, यतो वार्द्धकेऽपि तरुणपतिद्वयलाभः ।

विश्वभाण्डः (स्नातकमवलोक्य सस्मितमात्मगतम्)

निष्कर्मति शिशीः काशी येन रन्ध्रे ण योषितः ।

किं करिष्यति तत्रार्थं बटुः ! शनशलाकया ॥

[पुनः प्रकाशम्] प्रत्यासन्नो विवाहोत्सवस्तत्कथं प्राहूय
 ते इच्छिणाराठीयो महानिन्दकाचार्यः (पूर्वश्य) सर्वानवलोक्य
 स्य सदभ्रमम्--

प्रहाण्डे के द्विजः सपिण्ण पारिडयेन कुलेन वा ।

ये स्पर्षितुं मया कृतं तेषां चित्तवृत्तितोयमाः ॥

(पुनः सगर्वं) अयं इच्छिणाराचार्यो वेदाः ।

कलाहंक्रुरः-- अज्ज ! वदस्वदृष्टिगगदा वेद्या ता कथं न
अदा विअइदा ?

महानिन्दकाचार्यः-- आः लुद्रुद्धिं प्रह्मण गणयसि ।
शृणु तत्कौलीन्यपरीक्षार्थं स्वर्गं गतेन मया--

पाणं विष्णुपद्मिजलेन चरणे दत्तं शिरोवर्तिना,
तत्क्रोधेन करप्रहारनिकरैः संतद्वितः शङ्करः ।

आयुष्मान् न कृतो भवात् प्रणमति प्रह्लादवद्भाषशा-
ओ दृष्टञ्चिदशप्रतिग्रहपरः पापापदो गोष्पतिः ॥

मदनान्धमिश्रः-- अन्नं दाम्बिस्तरेण निर्वाह्यतामस्माकं
विवाहइयम् ।

महानिन्दकाचार्यः -- अहमप्रतिमाही ।

कुलालः-- गणिकाप्रतिग्रहे को दोषः ?

महानिन्दकाचार्यः-- अद्रमुक्तमनेन, न ज्ञायते, कृत्नीने-
धं देश्या । [सादरं] भगवन् ! कथा सह कस्य विवाहः ?
बन्ध भायडः--आवां योग्यावुपाध्यायौ वरावस्था मृगीदशः ।

शिष्यावेतावमुक्यास्तु तिमिराकुलचलुषः ॥

महानिन्दकाचार्यः-- [विहस्यात्मगतम्] आचार्य !

(पुनः मृगाङ्गलेखामबलोक्य)

प्रविशति कटाक्षविशिषे तीक्ष्णतरे भेदके च हृदयानाम् ।

लक्ष्मीभूय तथापि स्थातुमपेक्षा भवेन्न कस्यापि ।

अपि च--दुग्धसमुद्रसमुत्थितविषमिव परिदुःसहा हरस्यापि ।

अस्या दृशि विमलायां तरलतरतारका भीमा ॥

== आर्य ! प्रह्लादमुच्यन्तिगता वेदारतरकथं भवता विरचिताः ?

कु- गणिकाप्रतिग्रहे को दोषः ?

किञ्चास्या निर्भरपरिरम्भणं विना न मयेदानीं जीव
भीषम् [प्रकाशम्]

एतस्याः स्तनपद्मकोरकयुगं यस्याननेन्दोः सित—
व्योदनाभिर्म भवत्त्वतो मृगदशः शक्रे प्रकाशं पुनः ।
तरिमल्लोचनपङ्कजं विकशितं भ्रूभृङ्गसंसेवितं ,
एवान्ते संशयमातनोति सुतरामेतन्ममैवासकृत् ॥

अपि च अहो मूढास्ते

पानावाधरतोऽमृतं वसतयेऽप्यस्याः स्तनद्वाराधरो-
ऽधस्तात्सज्जनान्तकन्दरधरः सकृदाव चक्षुर्मृगं ।
ज्ज्वो मन्त्रवरो मनोहरकथा ध्यानाय वक्त्राम्बुगं,
चेत्थं देहतपःस्थले सति कथं सन्तो वनान्तं गतः ॥

पुनः (सस्मरणं) भो भो विश्वभाण्ड ! लग्नकरणार्थं

कथं नाहूयते महायात्रिकनामा मौहूर्त्तकः ?

महायात्रिकः— [प्रविश्य, पञ्चिकां प्रसार्य] भो भो व

शिडत ! किं गणनीयम् ?

मदनान्धमिश्रः— क्रियतां वैवाहिकदण्डम् । [महाया-

त्रिकः कठिनीं पातयित्वा]—

येन केनापि लग्नेन वासरे यस्य कस्यचित् ।

यत्र कुत्रापि नक्षत्रे यद्वा तद्वा विधीयताम् ॥

महानिन्दकाचार्यः— योग्य एष दैवज्ञः । (प्रकाशम्) भो

भो साम्बत्सरिक ! कदाचिदनेन बभूव्यं जायते ।

महायात्रिकः— किं पुरुषहीना धरणी यदेतयोर्वैधव्यं

अविद्यति !

महानिन्दकाचार्यः— भो भो विश्वभाण्ड ! विलम्बमावध-

यास्मिन् यथोद्दिष्टतल्पेऽनुसरथ ।

महायात्रिकः— [सहासं] युक्तमुपहारः । पुरुषाणां व-
ध्यमानो भूषणं सर्वे यथोद्दिष्टतल्पे करप्रहं विधायोपविशन्ति
बुद्धाः । पतिद्वयमध्यगता नायिका सविषादमात्मगतम्—

श्रीगौरीर पदाब्जाश्चणमचिनिरदं जकिदं सठवभालं —
षिचं चित्तेण भक्ती दिदअन्न अतिसं जकिदा पुष्पवाणे
तरमाब्जेवभमादो णिहित सुरकिदो वं गुरुप्पाणवुडो
पत्तासण्णो विहावो विअत्तररुजाजीण्ण विप्पेहि दोहि
महानिन्दकः— भुजंग ! समानीयतामधुपर्कः ।
भुजङ्गः— (उपसृत्य) अज्ज ! महुणा अहावे अस्ति दुग्धं
णीरमिपि ❀

महानिन्दकाचार्यः— आलय । [भुजंगः समानी
यार्पयति, महानिन्दकाचार्यः प्रत्येकवराभिमुखम् ।

ओं श्मशानानलक्ष्मोऽसि, परित्यक्तोऽसि वाग्धवैः ।
इदं नीरमिदं नीरमत्र स्नाहि इदं पिव ॥

(पुनर्दूर्वाचतमाशय)

ओं मरणं प्राणिनां नित्यं जीवनं स्वप्नवद् भुवि ।
भवद्विरिति विज्ञाय कर्त्तव्या नात्र शोचना ॥

❀ — श्रीगौर्याः पादपद्माचनमचिनिरतं यत्कृतं सर्वकालं
नित्यं चित्तेण ध्यानं दृढतरमणिनां यत्कृतं पुष्पवाणे ।
तरमाब्जेव प्रमादो निश्चिच्छसुरकृतो यद्गुरुप्राणदण्डः
प्रत्यासन्नो विवाहो विकलतरुना जर्णविप्रदयाभ्याम् ॥

❀ — आर्य ! मधुनोऽभावे अस्ति दुग्धं नीरमपि ।

(पुनरुत्थायोक्तैः)

पितृकाननमेदिन्यां महाशय्यामुशायिनः ।

सुचिरं स्थीयतां नित्यं महानिद्रावलम्बिनः ॥

महायात्रिकः तदुक्तं वराणां श्मशाने चितोशययुजम् ।

महानिन्दकाचार्यः - (उपसृत्य) भो कलाहांकुर ! दीयतां

प्रथमतः शतवर्षकन्यादानदक्षिणा ।

[कलाहांकुरः शक्रशानलङ्घुकमर्षति]

महानिन्दकाचार्यः [स्वस्तीति गृहीत्वा, सानन्दं शिरसि

निधाय, स्फुटं प्रणवमुच्चार्य, गायत्र्यै नम इति भूमौ किञ्चित्
त्यक्त्वा पुनर्भक्षयित्वा, स्नेत्साहम्)

ज्जनयति सुरतैषु मुदं प्रथयति पीयूषवर्षिणीं वाणीम् ।

रचयति लोचनकुतुकं स जयति शक्राशानानम् ॥

वन्धरा - कुलीनधरो आभज्ज । ❀

महानिन्दकाचार्यः - (पुनरुपसृत्य) भो भो भगवन्

मिश्र ! प्रदीयतां कन्यादानदक्षिणा ।

उभौ - प्रतिपालयतामन्दचतुष्टयम् ।

महानिन्दकाचार्यः - बावदेषा वन्दकी तिष्ठतु, इति

मृगाङ्गलेखां हस्ते गृहीत्वा तथा सह सहर्षं नृत्यति

महायात्रिकः - भो भो महानिन्दकाचार्य ! किमिदानीं

भवतामपेक्षितमस्ति । ?

महानिन्दकाचार्यः - (सहर्षम्)

❀ - कुलीनधरः आचार्यः

लब्धेयं युवती जगज्जनदृशमानन्दभूमिभृशं,
 धूर्तानां निकरं वरुच्य रमसात्प्रस्ताञ्च हृत्प्रीयतः ।
 सम्प्रत्युद्गटशम्बरारिचमरं नानारताश्राद्धितं,
 गत्वा केलिगृहं विधातुमधिकं वाच्छा वरीवर्तते ॥

इति हास्यार्णवं प्रहसनं समाप्तम्

